

A Nemzeti Parasztpárt véleménye a háború utáni kulturális élet átalakításáról (1945–1946)

(A kultúra demokratizálása – demokratikus kultúra) A háború végén a demokratikusan gondolkodó emberek előtt világos volt, hogy a régi rendszer bukásával annak nemcsak politikai berendezkedése alakul át, hanem mélyreható változások történnek a kulturális élet terén is. Valamennyi párt abban egyetértett, hogy Magyarországon egy korszinten álló, a demokratikus berendezkedésnek megfelelő kultúrát kell teremteni. A demokratikus Magyarország létrehozásakor a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba (MNFF) tömörült erők a művelődéspolitikai egyes ágazatai közül azonban a legkevésbé a népművelődést dolgozták ki. A Nemzeti Parasztpártnak (NPP) sem volt kidolgozott népművelődéspolitikai terve, de az 1944-es ideiglenes szervezeti szabályzatban már kinyilvánította, hogy a párt egyik fontos célját az elnyomott parasztság kulturális felemelkedésében látja.¹

A magyar művelődéspolitikai háború befejezését követően a kultúra demokratizálására törekedett. A demokratikus célkitűzés pluralista keretben a kultúra szabad érvényesülését jelentette. A szabad politikai viszonyok lehetővé tették, hogy az eddig ellenzéki, vagy mellőzött helyzetben lévő irányzatok nyilvánosság elé kerülhettek. Kialakulhatott egy új típusú kulturális nyilvánosság, alulról jövő kezdeményezések indulhattak el. A demokratikus átalakulás követelményeinek megfelelően kulturális szervezetek alakultak, a megszűnt vagy betiltott szerveződések aktivizálódnak kezdtek. Ez az aktivitás azért is viszonylag könnyen végbemehetett, mert a kulturális szervezetek autonóm jellegük miatt már az előző rendszerben sem voltak a hatalom kiszolgálói, 1945 után a demokratikus rendszer jellegéből következően szabadabbá váltak.

A polgármester rendelkezésére már 1945. áprilisban megkezdte működését a Budapest Székesfővárosi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság. A Népművelési Bizottság hivatását gyökeresen új szellemben akarta betölteni, munkájában a demokrácia követelményeinek kívánt megfelelni.² A politikai reorganizáció után a pártok a demokratikus viszonyoknak megfelelően művelődési rendszert akartak létrehozni, ezért szakítottak a két világháború közötti népművelődés-politikával, amely olyan állami irányítást és ellenőrzési rendszert épített ki, amely sok esetben akadályozta az alulról jövő kezdeményezéseket. A demokrácia meg akarta szüntetni a népművelődési szervezet centralizáltságát, központilag irányított mechanizmusát, a hatalom kultúrpolitikai céljait szolgáló intézményrendszert.

(Szabad művelődés és a civil társadalom) A háború utáni népművelés modernizálása a szabad művelődéssel kezdődött. A szabad művelődés a politika direkt szolgálatát felváltó centralizált népművelés tagadásaként jött létre, a társadalom autonóm kulturális szerveződéseit hozta működésbe. A szabad művelődés körülményei között, ezért az állam nem avatkozik be a civil társadalom kulturális önszerveződésébe. Az állam feladata, hogy a szabad művelődési formáknak jogi, alkotmányos kereteit biztosítsa. A szabad művelődés olyan közművelődési forma, olyan kulturális intézményrendszer a demokráciának, amelyben minden irányzat szabadon megjelenhet, amelyben egyetlen áramlat sem válhat dominánssá. A szabad művelődésnek a

többpártrendszeren alapuló politikai pluralizmus volt az intézményi garanciája. A társadalmi aktivitásban meghatározó lett a kulturális önszerveződés. A civil társadalom szervezetei, kulturális egyesületei így, a többpártrendszer életető elemei.

A hatalomtól független népművelődés-politika igénye fogalmazódott meg a Nemzeti Parasztpártban. A párt lapja, a Szabad Szó 1945. július 28-i számában arról írt, hogy a felszabadult Magyarországon a népművelést új alapokra kell helyezni és át kell szervezni, mert *a régi rendszerben a nép nem célja, hanem eszköze volt a népművelésnek.*³ A politikai demokrácia által biztosított feltételek mellett a pártok és a társadalmi szervezetek hozzáálltak kulturális életük megszervezéséhez.

(Kulturális élet a pluralizmusban) A demokrácia, a politikai pluralizmus, ezért a népművelődés-politika újraértékelését is megkívánta. Megváltozott, új viszonyok között a népművelés a két háború közötti formában nem szerveződhetett újjá. A politikai tagoltságnak megfelelően kezdett újjáalakulni a kulturális élet. A politikai pluralizmus megteremtette a különböző párt-, az eltérő érdekek- és véleménycsoportok számára a kulturális nyilvánosságot, és a társadalom kulturális öntevékenységének teret biztosított. E változások a népművelés modernizálásának lényeges állomásai lettek. A többpártrendszerben az alulról építkező civil társadalom létrejöttével egy új típusú közművelődés feltételei teremődtek meg.

A pártok többsége számára a háború után nyilvánvalóvá vált, hogy a felülről irányított, centralizált népművelés nem felel meg a pluralista demokrácia érdekeinek. A demokratikus kultúrpolitika viszont biztosította a különböző törekvések egymásmellettségét is. A politikai pluralizmus és az irányított népművelés egymást kizáró fogalompárok lettek. A nem államosított kulturális szervezetek voltak a társadalom öntevékeny tagjai számára a legoptimálisabb megnyilvánulási formák. 1945-ben a népművelés volt a művelődésügynek az az ága, amelyben legkevésbé valósult meg a centralizáltság, nem funkcionált a háború előtt létrehozott állami népművelési szervezet. Ebben a rendszerben szabadon működtek a különböző pártokhoz és szervezetekhez és az egyházakhoz kötődő kulturális szerveződések. A sokféleképpen tagolt magyar társadalom nemcsak politikai fel fogásában, hanem kulturálisan is sokszínű lett. A kulturális tagoltság nem zárta ki a konszenzust, mert valamennyi politikai erő a demokratikus kultúra megvalósítását deklarálta, a szabad művelődést elfogadta. A politikai pluralizmusnak megfelelően a sokszínűség jegyében, koalíciós alapon jött létre az Országos Szabad Művelődési Tanács (OSZMT) 1945. október 14-én. A Tanács az iskolán kívüli nevelés minden kérdésében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsadó szerve lett. Tagjai a MNFF pártjai, vallási felekezetek jelöltjei és a tudományos szervek képviselői közül kerültek ki.⁴

(A parasztság szellemi felemelése) A parasztság kulturális felemelkedését célul tűző NPP részéről a legtermészetesebb volt ennek a rétegnek a kiemelt támogatása. Az országgyűlési választásokat követően a Vallás- és Közoktatási Minisztériumot (VKM) szigorúan szakmai szempontok alapján irányító Keresztury Dezső miniszter, a parasztságra orientált népművelődés-politikát hirdetett meg.

Keresztury abból indult ki, hogy a „nagypolitika” figyelme eddig a városokra, az ipari munkásságra koncentrálódott, ezért *a parasztság nem élvezte a demokrácia első kulturális előnyeit.* A probléma láttán megszületett benne a gondolat, hogy szükség lenne olyan intézményre, amely alaposan foglalkozik a falusi nép művelődésének kérdésével.⁵

A 3981/1946. VKM. sz. rendelet alapján július 16-án felállított *Magyar Népi Művelődési Intézetet* elsősorban a falvak és a községek, *parasztság kulturálódásának előmozdítására*

hozták létre. A rendelet az intézet feladatává tette a gyerekek és a felnőttek számára a továbbtanulást előkészítő tanfolyamok szervezését. Biztosítani kívánta továbbá a parasztság gyermekeinek a továbbtanulást, ezért népi tanulóotthonok fenntartásáról is gondoskodni kívánt.⁶ Különösen nagy fontosságot tulajdonított Illyés Gyula is a parasztság kulturális felemelkedésének. *A Magyar Népi Művelődési Intézet létrejötte után néhány nappal, július 21-én megjelent Illyés kiáltványa a parasztság művelődése ügyében.* Kiáltványát az író, politikus azzal kezdte, hogy elvész az a nép, amely nem szerzi meg a tudás fegyverét. A tudást biztosító iskolák mindegyikéből azonban a parasztlak hiányoztak, de kimaradtak a dolgozók iskoláiból is, mert ez az iskolatípus is a városiak iskolája volt. A dolgozók iskoláit ezért a régi partikulák mintájára kívánta életre hívni. Illyés a paraszti felemelkedés biztosítása érdekében minél több középiskolai kollégium létrehozását indítványozta, testvéri együttműködésben a középiskolai népi kollégiumokkal.

A mezőgazdasági szakismereteknek a parasztság körében történő terjesztése érdekében több mezőgazdasági iskolát kívánt szervezni, állandóan működtetni kívánta a népfőiskolákat és a népi egyetemeket, feladatként fogalmazta meg, hogy a falvakkal meg kell szeretetni a művelődést és a művészeteket.⁷ A parasztság művelődését akarta *Illyés Gyula* azzal is elősegíteni, hogy a *Magyar Népi Művelődési Intézetnek ajánlotta fel akadémiai pályadíját.*⁸ Illyést a későbbiek során is foglalkoztatta a parasztság kulturálódása. A probléma megoldását a kiáltványban már megfogalmazott partikulák szervezésében látta. Úgy ítélte meg, hogy két-három faluban van annyi értelmiségi, hogy a partikulákat létre lehet hozni.⁹

(A szabad művelődés és intézményrendszere) A szabad művelődés irányítása lényegében két póluson keresztül történt: az egyik a minisztérium ügyosztálya, és a megyében az ennek megfelelő szabad művelődési-felügyelői, a járásokban ügyvezetői rendszer. Az állami irányítás az 1946 februárjában elfogadott minisztertanácsi rendeleten alapult, amely a szabad művelődés korszerű fejlődésének kívánt utat nyitni. A rendelet a szabadművelődési kerületek élére hatósági jogkörrel felruházott szabad művelődési felügyelőt állított, akit az iskolán kívüli nevelésügy igazgatásában és felügyeletében a kerületi szabad művelődési tanács támogatott, mint tanácsadó szerv.¹⁰

A másik az Országos Szabad Művelődési Tanács, mint társadalmi irányító szerv. Alsó szervei a helyi szabad művelődési tanácsok voltak. Az Országos Szabad Művelődési Tanács kezében volt a *szabad művelődési munkát irányító folyóirat, az „Új Szántás”*. Keresztury Dezső azért tartotta nagy jelentőségűnek a szabad művelődés országos megszervezését, mert benne a nép tömegeinek kulturálódását nem a magasabb irányítás, hanem a társadalmi kezdeményezés biztosítja.¹¹ A minisztérium munkamódszere az irányítás terén úgy történt, hogy az OSZMT-val közösen megállapították az általuk legfontosabbnak tartott népművelési feladatokat, a kérdést szakbizottságokban megvitatták és előkészítették a rendeletet. A rendelet részletes végrehajtási utasítást is tartalmazott.¹²

A szabad művelődés ideológusai – mindenekelőtt Karácsony Sándor – nem ismerték el az osztályharcot, ezért a kultúrát is osztályok felettinek tekintették. A szabad művelődést a társadalom öntevékenységének tartották, ahol az egyén teljes szabadságot élvez. A Karácsony Sándor elnöklelte alatt létrejött Szabad Művelődési Tanács így a népművelés elvi irányítója lett. Karácsony szerint a „Szabad Művelődési Tanács feladata ugyanaz a művelődés terén, mint a Nemzeti Bizottságé a politika, a Gazdasági Főtanácsé a gazdasági, a Földbirtokrendező Bizottságé pedig a társadalmi téren: elemi kulturális jogait biztosítsa mindazoknak, akiknek azok a földet, munkát, közjogi szerepet juttatták”.¹³ A szabad művelődés szemléletéből következett, hogy meghatározó volt az öntevékenységek, az egyén aktív részvételének a hangsúlyozása. A műkedvelés az egész országot

átfogó mozgalommá vált. Igen szembeötlő volt a néptáncmozgalom kiterjedésének, komoly eredményeket értek el az ismeretterjesztés terén. Munkájukat ezen a területen is elsősorban a parasztságra koncentrálták. A szabad művelődési ismeretterjesztő tevékenységre elsősorban a szabad iskolai rendszer volt jellemző. Az irányzat elvei között szerepelt a művelődés kötetlensége, a választás szabadsága, a kötött formák bontása.

(Népfőiskolák és szabadegyetemek) A parasztság művelődésében a két világháború között meghatározó szerepet játszó népfőiskolák 1945 végén – 1946 elején újból a kultúrpolitikai érdeklődés előterébe kerültek. A társadalmi–politikai életben a demokrácia kiépítése után bekövetkezett nagy változás magával hozta a népfőiskolák átrendezését is. *Amíg korábban az egyházak voltak a legjelentősebb népfőiskolák szervezői és fenntartói, addig 1945 után világi szervezetek*, mindenekelőtt a Független Kisgazdapárt védnöksége alatt álló Parasztszövetség szerepe kiemelkedő. A Parasztszövetség törekvéseinek középpontjában egy gazdag parasztság országának a megteremtése állott, s ennek rendelődött alá a kultúrpolitikai célkitűzés. A Parasztszövetség a népfőiskoláknak azt a szerepet szánta, hogy ezekben a parasztság számára a parasztságból neveljenek ki versenyképes helyi vezetőket. E népfőiskolák nem a szakismeret terjesztésének intézményei voltak, hanem a tananyagot a paraszti öntudat céljának rendelték alá, gerincét történelmi, irodalmi szociológiai, néprajzi ismeretek alkották, középpontjukban a parasztság történetével, a paraszti tárgyú irodalommal, népdalokkal, a népi kultúra más termékeivel, aktuális politikai kérdésekkel és „faluvezetési” tudnivalókkal, foglalkoztak. Fontosnak tartották a különböző szövetkezetek szervezéséhez és működtetéséhez szükséges tudnivalók elsajátítását, a fentiekhez járult még bizonyos gazdasági és egészségügyi ismeret. A Parasztszövetséghez 1946-ban 17 háromhónapos népfőiskola és 30 hat-nyolchetes tanfolyam tartozott.

A háború előtti népfőiskolai mozgalomban meghatározó szerepet játszó népi írókat tömörítő NPP-nek másként alakult a népfőiskolához fűződő viszonya 1945 után. A Parasztpárt kezdetben inkább ellenezte, mint támogatta újbóli létrehozásukat, mert már lehetőséget látott a parasztság továbbtanulásához. Szakmai vezetőképző tanfolyamok beindításától várta a parasztság vezető garnitúrájának kiképzését, s attól is tartott, hogy az egyházi szervezésű népfőiskolák akadályozni fogják a párt ideológiai érvényesülését a paraszti öntudat megalapozásához.¹⁴ *Németh László* 1945-ös oktatási reformterve szintén a *népfőiskolák ellen foglalt állást*. Úgy ítélte meg, hogy a népfőiskolák megtették a „magukét”, ezért ezek helyett a „kóstoló iskolák” helyett alaposabb felnőttképző iskolákra van szükség, amelyekben képesítést is lehet szerezni. A népfőiskolák helyett Németh László a régi munkásgimnáziumot vagy munkásközépfiskolát javasolta, ahol a felnőttek elvégezhetik a középfiskolát.¹⁵ A Népfőiskolák ellen foglalt állást a Nemzeti Parasztpárt programja is. Mivel az eddigi „ismeretmorzsák” helyett komoly műveltséget kívánt a párt a parasztságnak adni, ezért az úgynevezett népfőiskolákat már nem tartotta szükségesnek, helyettük komoly főiskolát akart a dolgozó nép számára juttatni.

A parasztság kulturális felemelkedése a párt által remélt formában azonban nem következett be, ezért az NPP a legsürgősebb feladatnak tartotta a Paraszti- és Munkásegyletek felállítását, ahol a megfelelő rátermettséggel rendelkező parasztemberek pár éves esti tanfolyamokon megfelelő szakképzettséget és oklevelet nyernek. Ezzel a szakképzettséggel meg tudják állni a helyüket azokon a helyeken, a községházán, a városházán, állami hivatalokban, szövetkezeteknél, ahová a demokrácia rendje állította őket. A Szabad Szó 1946. január 16-án közli, hogy az ország első parasztegyletme Debrecenben nyílik.¹⁶ A parasztpárt sajtója azután rendszeresen foglalkozott a parasztegyletekkel.¹⁷

A parasztpárti „népfőiskolák” céljuknak a valósággal való szembesítést és az igazi lelki közösség kialakítását jelölték meg.¹⁸ *A Parasztpárt által szervezett első népfőiskola parasztegyetem elnevezéssel nem Debrecenben, hanem Pécsen nyílt meg* dr. Kanyár József nemzetgyűlési képviselő, történész vezetésével 1946. január 21-én.¹⁹ A pécsi népfőiskola programjában szerepelt a magyarság minden fontosabb problémájának megvitatása, és a magyar jövő kialakulásának lényeges kérdései. Tematikájában központ helyet foglalt el a politikatörténet és a közgazdaságtan, valamint a magyar kultúra és egészségügy. A Népfőiskola szervezői neves előadókat nyertek meg. Köztük volt: Veres Péter, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Keresztury Dezső, Jócsik Lajos, Farkas Ferenc, Somogyi Imre és Muhary Elemér.²⁰ Ezek a parasztegyetek már népfőiskolák voltak, mert tananyaguk elsősorban a paraszti öntudat kialakulását voltak hivatottak kialakítani. A népfőiskolák sikerét jelzi, hogy 1946 augusztusában már 63 népfőiskola működött.²¹

A mindössze néhány évig tartó szabad művelődési korszak élénk kulturális életet eredményezett Magyarországon. A pluralizmust követő átmeneti posztpluralista szakasz után a totalizálódó politikai életben a szabad művelődést 1948-ban már élesen támadták. Támadták paraszti orientációját, a népi kultúra előtérbe állítását, de még inkább ideológiai-politikai alapállását, mely tagadta az osztályharcot és a centralizáltságot. A kultúrát a taktika szolgálóleányának tekintő zsdanovista–révaista művelődéspolitikáért nem véletlenül számolta fel a szabad művelődést. A totalitárius állam megszüntette a szabad művelődés intézményét és helyettük létrehozta a szocialista népművelődési hálózatát. A Magyar Dolgozók Pártja nemcsak a népfőiskolákat számolta fel, hanem a jól működő olvasóköroket és a munkásotthonokat egyaránt kiiktatták. A párt teljes befolyása alá került népművelést a politika szolgálatába állították.

JEGYZETEK

1 Balogh Sándor – Izsák Lajos: Pártok és párt-programok Magyarországon (1944–1948) Tankönyvkiadó, Budapest, 1977, 23. o.	13 Lendvai L. Ferenc: Új Szántás, Karácsony Sándor és köre a felszabadulás utáni politikai életben. Társadalmi Szemle, 1981. 7. sz. 68. o.
2 Szabad Nép, 1945. április 29.	14 Póth Piroska: A magyarországi népfőiskolák 1945 után. Forrás, 1984. 12. sz. 20–21. o.
3 Szabad Szó, 1945. július 28.	15 Németh László: A kísérletező ember. Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 1973, 358. o.; A Nemzeti Parasztpárt programjából Balogh–Izsák: i. m. 221. o.
4 Magyar Közlöny, 1945. 151. sz.	16 Balogh–Izsák: i. m. 221. o.; Szabad Szó, 1946. július 16.
5 Harsányi István: A Magyar Művelődési Intézet, Kultúra és Közösség, 1982. 4. sz. 11. o.	17 Szabad Szó, 1946. február 10.
6 Magyar Közlöny, 1946. 159. sz.	18 Szabad Szó, 1946. február 7.
7 Szabad Szó, 1946. július 11.	19 Szabad Szó, 1946. február 13.
8 Szabad Szó, 1946. július 30.	20 Szabad Szó, 1946. január 20.; Szabadság, 1946. február 13.
9 Szabad Szó, 1946. augusztus 17.	21 Szabad Szó, 1946. augusztus 11.
10 Szabadság, 1946. február 8.	
11 Szabadság, 1946. február 10.	
12 H. Sas Judit: A magyar népművelés története 1920–1948. Tankönyvkiadó, 1961, 170. o.	